Eglė Šatavičė, Egidijus Šatavičius

Ažutakio senovės gyvenvietės tyrimai

2019 m. buvo tęsiami Ažutakio senovės gyvenvietės (UK 31655) tyrimai būsimos sodybos kiemo teritorijoje. Ažutakio senovės gyvenvietė įkurta ant Žeimenos kairiojo kranto, smėlingos–žvyringos pirmos viršsalpinės terasos ir salpos, iškylančių iki 1–5 m aukščio virš upės vandens lygio. Šios terasos suformuotos vėlyvojo ledynmečio pabaigoje – holoceno pradžioje. Terasinių aikštelių paviršiai bemaž lygūs, su nežymiais pakilimais ir įlinkimais. XX a. 7 dešimtmečio pradžioje apie pusė sklypo teritorijos buvo suarta ir užsodinta pušimis, o likusi dalis naudota kaip pieva.

Ažutakio senovės gyvenvietė priskirtina smėlinių gyvenviečių tipui. Ją E. Šatavičius surado 2007 m. vykdydamas privataus žemės sklypo žvalgomuosius tyrimus. Tuomet ištirta 13 įvairaus dydžio šurfų, iš viso apie 20 m^2 dydžio plotas. Gyvenvietės teritorija yra maždaug 130–160x50–80 m dydžio, ji driekiasi išilgai upės pakrantės ir vietinio keliuko. Gyvenvietės Š dalį R–V kryptimi kerta buvusios senvagės loma, kuri ypač išraiškinga sklypo R pusėje. 2007–2015 m. buvo vykdomi Ažutakio senovės gyvenvietės detalieji tyrimai, kurių metu visiškai ištirta teritorija po būsimais pastatais ir aplink juos, t. y. apie 416 m^2 dydžio plotas (žr. *ATL 2007 metais*, 2008, p. 485–487; *ATL 2008 metais*, 2009, p. 28–32; *ATL 2015 metais*, 2016, p. 59–65; *ATL 2016 metais*, 2017, p. 31–37; *ATL 2018 metais*, 2019, p. 633).

2019 m. pirmos terasos pakraštyje (būsimos sodybos kiemo vietoje) iš viso ištirtas 10 m^2 dydžio plotas (perkasa 13a) (1 pav.). Bendras tyrinėto horizonto storis siekė 80–130 cm. Tyrinėtame plote buvo gana padrika ir neišraiškinga startigrafija. Tirto ploto P ir centrinėje dalyje po perartu 19–36 cm storio dirvožemio horizontu aptiktas iki 5–34 cm storio rudo molingo smėlio sluoksnis – gyvenvietės kultūrinis sluoksnis (2 pav.) – su pavieniais gana stambiais rieduliais (sluoksniui gilėjant ir šviesėjant ženk-

1 pav. Perkasos 13a išklotinė 30–45 cm gylyje iš Š. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 1. The trench 13a at a depth of 30–45 cm, as seen from the N

2 pav. Perkasos 13a Š pusės išklotinė 40–55 cm gylyje iš viršaus nuo Š. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 2. The N side of trench 13a at a depth of 40–55 cm, as seen from above from the N

liai pradėjo daugėti molio). Žemiau šio sluoksnio, o perkasos P pusėje iš karto po armeniu, dengėsi įžemis – rusvo–balkšvo–pilkšvo smėlio–žvyro su rieduliais sluoksnis, dažnai labai sukietėjęs.

Tirto ploto centrinėje ir Š dalyje iš karto po armeniu identifikuoti 2 objektai – pilku anglingu ir balkšvu smėliu užpildytos dėmės. Mažesnė – netaisyklingo ištęsto ovalo formos, apie 34x10 cm dydžio. Vertikaliame pjūvyje dėmė buvo lėkštomis sienelėmis ir maždaug 10–15 cm gylio, plokščiu dugnu. Užpildyta melsvai pilku smėliu su pavieniais angliukais. Didesnė dėmė (ištirta tik jos R dalis) išryškėjo perkasos ŠR dalyje. Ji buvo netaisyklingo ovalo formos, maždaug 130x46–110 cm dydžio. Vertikaliame pjūvyje dėmė buvo netaisyklingo lęšio formos, užapvalintu dugnu ir maždaug 12–22 cm storio. Užpildyta balkšvu smėliu su pilkesnio smėlio juostomis iš kraštų R pusėje ir apie 50x20–40 cm dydžio atskira netaisyklingo ovalo formos anglinga dėme V pakraštyje. Šio objekto paskirtis neaiški.

Iš viso tyrimų metu rasti 5 titnago, 70 keramikos ir 1 metalo radinys. Radinių nedaug, dauguma jų smulkūs ir fragmentiški (ilgalaikio arimo pasekmė). Titnago radiniai (gana smulkios nuoskalos) pagaminti iš vidutinės kokybės pilkos spalvos titnago žaliavos, rastos netoliese Žeimenos slėnyje. Dauguma titnago radinių yra su besidengiančia melsva patina, keli jų pabuvoję ugnyje. Jokių ženklesnių titnago radinių sankaupų tyrinėtuose plotuose neaptikta. Sprendžiant iš radinių išsidėstymo ir kiekio, tai – akmens amžiaus gyvenvietės pakraštys.

Apibendrinant šių ir ankstesnių metų tyrimų medžiagą galima pasakyti, jog akmens amžiaus kultūrinis horizontas nėra chronologiškai „švarus“. Dauguma surastų titnago radinių datuotini mezolito–neolito laikotarpiu ir turėtų būti priskirti Kundos–Narvos kultūrinėms grupėms. Tačiau pasitaikė tiek ankstesnio, tiek vėlesnio laikotarpio pavienių radinių.

Tyrimų metu surastos 26 apžiestų ir žiestų molinių indų šukės (iš kurių 6 buvo žiestos). Beveik visos jos irgi labai smulkios, tik 3 šukės gerokai stambesnės. Šių indų šukių sienelės 3–6 mm storio. Dažniausiai šukės pilkai rusvos ir tamsiai pilkos, tačiau pasitaikė ir rausvos spalvos. Daugumos žiestų indų vidinės ir išorinės pusės buvo padengtos ruda ar geltona glazūra, o vienos išorė puošta įrėžtos bangelės juosta. Visos surastos žiestų ir apžiestų indų šukės priskiriamos sienelių fragmentams. Didžioji dalis jų yra nuo įvairaus dydžio puodynių ar dubenų. Stratigrafiškai visos apžiestų ir žiestų indų šukės rastos pilkame armenyje. Apžiesta ir žiesta buitinė keramika datuojama XVI a. – XX a. viduriu ir priskiriama Ažutakio senajai kaimavietei.

Tyrimų metu surastos 44 lipdytinių molinių indų šukės (3 pav.). Absoliuti jų dauguma (apie 5/6 viso kiekio) yra smulkios, apie 0,5–2,4 cm^2 dydžio. Stambesnių surasta tik keliolika. Lipdytinių indų molio masė liesinta smulkiai ar stambiai grūstu granitu, tačiau jo dėta nedaug. Indų sienelės buvo tiesios ar nežymiai profiliuotos. Surastas vienas pakraštėlis buvo

3 pav. Lipdytinių molinių indų šukės lygiu ir nežymiai grublėtu paviršiumi. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 3. Sherds of hand built clay vessels with smooth and slightly rough surfaces

tiesus, su ryškiai užapvalinta indo viršutine briauna. Šukių sienelės 5,2–10,4 mm storio, jų išorinė pusė buvo lygi arba nežymiai grublėta. Dažniausiai šukės yra pilkai rudos ir rudos spalvos. Atrodo, bemaž visos šukės yra nuo įvairaus dydžio puodynių ir tik kelios skirtinos smulkesniems indams (dubenims). Beveik visos lipdytinių molinių indų šukės slūgsojo pilko armens horizonte ir tik 3 aptiktos žemiau esančiame kultūriniame sluoksnyje. Truputį daugiau lipdytinių molinių indų šukių surasta perkasos R ir Š pusėje. Lipdytinių molinių indų šukės datuojamos II a. pabaiga – IV a. ir priskiriamos ankstyvosios grublėtosios keramikos tradicijai.

Tyrimų metu viršutiniame arimo suardytame dirvožemio horizonte surasta bronzinė lęšio formos su ąsele saga, datuotina XIX a. – XX a. viduriu.

Tyrinėjant perkasos apatines gilesnes dalis aptikta daug įvairaus dydžio mergelio ar kreidos atplaišų, kurios kartais yra ištisinės moliuskų kiautelių sankaupos. Taip pat rasta pinčių liekanų. Šios fosilijos datuotinos kreidos periodo (prieš 145–65 mln. metų) antrąja puse.

Nors gyvenvietės kultūrinis sluoksnis daug kur labai apnaikintas ilgalaikio arimo bei sodinant mišką, o ir pačių radinių nėra itin gausu, visgi tai vienintelė šiuo metu žinoma senovės gyvenvietė Žeimenos žemupyje. Visi Ažutakio senovės gyvenvietėje surasti radiniai perduoti NM.

The investigation of Ažutakis Old Settlement

In 2019, the 2007–2018 investigation of Ažutakis Old Settlement (Švenčionys District, East Lithuania) continued with the excavation of 10 m^2 (trench 13a). A layer, up to 5–34 cm thick, of red clayey sand (Figs. 1–2) with large boulders (cultural layer), atop sterile soil: brownish–yellowish–whitish sand-gravel and boulders was discovered under the 19–36 cm thick plough layer of topsoil in the S and central part of the plot. Two objects: stains composed of grey charcoaly and whitish sand, were identified in the N side of the investigated plot.

The investigation yielded a total of 5 flint, 70 pottery, and 1 metal find. The finds were not abundant; the majority were small and fragmentary. The flint finds include only one flake. The majority of the flint finds date to the Mesolithic – Neolithic and should be ascribed to the Kunda – Narva cultural groups. 26 sherds of partly thrown and thrown clay vessels (wall fragments) were discovered during the investigation. The majority of the thrown vessels: various-sized jars and several bowls had red or yellow glaze on the interior surface. The partly thrown and thrown household pottery dates to the late 16th – mid-20th centuries and is ascribable to the Ažutakis old village site.

The investigation also yielded 44 sherds of hand built clay vessels with fine – coarse crushed granite temper. The vessel walls were straight or slightly curved with a smooth or somewhat rough exterior surface (Fig. 3). These sherds date to the late 2nd – 4th century AD and are ascribable to the early tradition of pottery with rough surfaces.

Agnė Žilinskaitė, Džiugas Brazaitis

Katros senovės gyvenvietės

2019 m., prieš vykdant šviesolaidinio kabelio klojimo darbus palei kelią Krokšlys–Katra (kelias 5014) (Varėnos r., Kaniavos sen.), buvo atlikti žvalgomieji tyrimai trijų Katros senovės gyvenviečių (I – UK 21492, II – UK 21493 ir V – UK 25165) teritorijose. Tyrinėtos Katros senovės gyvenvietės yra dešiniajame Katros upės krante, 0,2–1,5 km atstumu į ŠR nuo Katros